

Filmoteka Szkolna

Temat lekcji: Dialog ponad przepaścią światów, czyli o filmie Marcela Łozińskiego „Wszystko może się przytrafić”

Opracowanie: Ewa Woltmann

Etap edukacyjny: szkoła ponadpodstawowa

Przedmiot: język polski

Czas: 2 godziny lekcyjne

Cele:

Uczeń:

- zdobywa podstawowe informacje na temat polskiej szkoły dokumentu i twórczości Marcela Łozińskiego;
- rozpoznaje cechy gatunkowe filmu półotwartego oraz dokumentu poetyckiego;
- doskonali umiejętność analizy i interpretacji dzieła filmowego,
- charakteryzuje świat przeżyć i formy zachowań 6-letniego dziecka, bohatera filmu;
- poddaje analizie postawy ludzi starych, ich niepokoje, tęsknoty, potrzeby życiowe, światopogląd;
- wskazuje wartości estetyczne dzieła filmowego;
- dokonuje analizy porównawczej motywu starości i dzieciństwa w znanych tekstach kultury;
- dostrzega potrzebę kontaktu, dialogu i budowania porozumienia pomiędzy różnymi pokoleniami;
- zdobywa się na refleksję egzystencjalną

Metoda pracy:

- dyskusja, praca w grupach, heurystyka, przebieg zajęć poprzedza projekcja filmu „Wszystko może się przytrafić”, reż. Marcel Łoziński

Przebieg zajęć:

Wprowadzenie:

Jeden z uczniów prezentuje w zwięzłej formie informacje dotyczące polskiej szkoły dokumentu oraz twórczości Marcela Łozińskiego.

Motto:

*„Wieczór przyjsć musi duszo moja – to daremne
Patrzysz na mnie z przeczącą niewiarą w śmiechu?”
(L. Staff „Początek bajki”)*

Interpretacja motto jako zapowiedź odczytania egzystencjalnej problematyki filmu:

- nieuchronność przemijania, starzenia się i śmierci,
- powszechna tabuizacja tematu związana z lękiem przed tym, co ostateczne.

Część I : W perspektywie socjologiczno-psychologicznej

„Empatia to twój ból – w moim sercu”

Zadanie dotyczące pracy z emocjami: uczenie empatii

Nauczyciel dzieli klasę na 2 duże grupy, z których jedna koncentruje uwagę na postaci chłopca, druga na sylwetkach starszusków. Każda z grup wykonuje przynależną jej część polecenia:

Filmoteka Szkolna

1. Omów sposoby postrzegania rzeczywistości z perspektywy dziecka i starego człowieka na podstawie filmu Marcela Łozińskiego „Wszystko może się przytrafić”
2. Podejmij próbę scharakteryzowania dwóch krańcowo różnych okresów rozwojowych w życiu człowieka, dzieciństwa i starości, nazywanej też w literaturze psychologicznej „późną dorosłością” (Newman).

Po krótkiej wymianie spostrzeżeń, efekty pracy zapisywane są na arkuszach papieru, a następnie prezentowane na tablicy.

Dziecko

- ruch (zatrzymanie jest zapatrzeniem)
- energia
- dynamika, pęd życia
- sprawność fizyczna
- spontaniczność
- spostrzegawczość
- ciekawość poznawcza („Chciałbym wiedzieć”)
- zadziwienie światem
- szczerość i bezpośredniość
- stawianie pytań fundamentalnych
- potrzeba odkrycia sensu – (“Wojna, po co ona jest?”)
- inicjatywa, także w zakresie nawiązywania kontaktu towarzyskiego
- poznanie przedrefleksyjne, intuicyjne („Skąd wiem? Bo wiem.”)
- wyobrażenia i fantazja pozbawione granic („Wszystko może się przytrafić.”)
- nastawienie na zabawę
- nieznanostwo obyczajowego i społecznego tabu
- uwolnienie od wstydu i skrępowania
- nieznanostwo form i konwenansów
- brak racjonalnego odczuwania kategorii czasu
- bezpośredni kontakt z naturą, harmonia, współbrzmienie
- naiwność, nieświadomość zagrożeń
- wojna postrzegana w kategorii gry komputerowej

Staruszkowie

- statyczność, bezruch
- konieczność radzenia sobie fizycznymi zmianami organizmu: słabość ciała, kalectwo, świadomość niesprawności i ograniczeń fizycznych
- refleksyjność
- powściągliwość, rezerwa, a jednocześnie potrzeba dialogu, kontaktu z drugim człowiekiem
- wdzięczność za okazane zainteresowanie
- moralizowanie („powinieneś, trzeba, musisz...”)
- poczucie osamotnienia
- zgoda na przemijanie
- postawa zdroworozsądkowa
- proces pozbywania się złudzeń
- łatwość ulegania wzruszeniom – kruchość psychiczna
- mądrość życiowa jako wynik doświadczeń („Liczy się akceptacja życia i siebie samego”)
- ukształtowana hierarchia wartości zweryfikowana przez doświadczenia życiowe („Najważniejsze w życiu jest zdrowie”)
- umiejętność doceniania rzeczy najprostszych („Cieszę się, że chodzę.”)
- idealizowanie przeszłości („Najlepsze życie jest, gdy się jest małym.”)
- czas przeszły istotniejszy od teraźniejszego

Filmoteka Szkolna

- przekonanie o niedoskonałości świata
- spokój zrodzony ze zrozumienia praw rządzących światem, a jednocześnie lęk przed samotnością i śmiercią
- doświadczenie tragizmu wojny, która odcisnęła swe piętno na biografiach pokolenia
- bilansowanie własnego życia
- gorczyz niespełnienia i rozczarowań
- tragedie życiowe: bieda, alkoholizm, rozwody, bezdomność
- doświadczenie braku: rodziny, dzieci, zdrowia
- konieczność pogodzenia się ze śmiercią najbliższych, partnera życiowego
- spoglądanie w przeszłość, którą postrzega się jako znaczące, produktywne i szczęśliwe doświadczenie albo jako wielkie rozczarowanie, pełne niespełnionych obietnic i niezrealizowanych celów.
- akceptacja życia i kształtowanie poglądu dotyczącego śmierci
- procesem poznawczym introspekcja, czyli wgląd w siebie

Nauczyciel w zależności od potrzeb zadaje pytania pomocnicze lub/i dopełnia wypowiedzi uczniów. Pozytywne rozwiązanie kryzysu wieku zwanego późną dorosłością pozwala na osiągnięcie mądrości życiowej w wyniku korzystnego bilansu życia, daje efekt integralności jednostki. Negatywne rozwiązanie kryzysu rodzi desperację i rozpacz.

3. Na podstawie wybranych scen filmowych określ, którzy bohaterowie dokonali korzystnego, a którzy niekorzystnego bilansu własnego życia. Na tej podstawie dokończ zdania:
Człowiek czuje się spełniony u kresu swego życia, gdy
Rozpacz może pojawić się wówczas, gdy

4. Jaką funkcję pełni dedykacja filmu?

Jest hołdem pamięci złożonym przez reżysera ojcu. Filmowi patronuje duch trzech pokoleń: najstarszego (nieżyjący ojciec), średniego (twórca filmu) i najmłodszego (Tomek, syn reżysera w roli bohatera).

5. Do jakich refleksji skłonił Cię film Marcela Łozińskiego? – swobodne wypowiedzi młodzieży

Projektowane wnioski:

- dialog międzypokoleniowy jest możliwy i potrzebny!
- kontakt dzieci i ludzi młodych ze starymi może przynosić obustronne korzyści i zaspokajać różne potrzeby
- młodość nie jest nam darowana na zawsze, nie jest zasługą ani zaszczytem,
- starość jest nieuchronnym etapem życia, który również posiada swoją wartość i piękno.

6. Na podstawie dialogów, jakie Tomek prowadzi ze starszami, określ cechy dobrej i skutecznej komunikacji.

Projektowane wnioski:

- aktywne słuchanie,
- formułowanie pytań otwartych, które uaktywniają odbiorcę i pozwalają zdobyć nowe informacje,
- kontakt wzrokowy,
- zadawanie istotnych, egzystencjalnych pytań, odnoszących się do istoty doświadczeń i przeżyć drugiego człowieka,
- parafrazowanie,
- dostrojenie gestów i mimiki – dopasowanie sytuacyjne,
- szacunek dla cudzej odmienności,
- życzliwe zainteresowanie,
- reagowanie na narastające w trakcie rozmowy emocje.

Odwołując się do wybranych scen filmu, zilustruj swoje opinie stosownymi przykładami.

Część II: W perspektywie estetycznej

„Bo piękno na to jest, by zachwycano”
(C. K. Norwid „Promethidion”)

Zadanie dotyczące pracy z emocjami: werbalizowanie przeżyć estetycznych Uczniowie zostają podzieleni na 2-3 osobowe zespoły, z których każdy otrzymuje do analizy zadania odpowiadające podpunktom a – j.

7. Na czym polegają wartości artystyczne filmu Marcela Łozińskiego?
- wykorzystanie techniki filmu półotwartego (patrz: [broszura „Metafory prawdy” w opracowaniu prof. Mikołaja Jazdona](#)),
 - konwencja dokumentu poetyckiego podejmującego ważne problemy egzystencjalne,
 - anonimowość bohaterów wskazaniem na paraboliczność obrazu, uniwersalizm przesłania filmu,
 - metafora prawdy
 - warstwa znaczeń dosłownych odsyłająca do zjawisk socjologicznych (w opinii Tadeusza Lubelskiego pierwszy poziom rzeczywistości to swoisty album rodzinny)
 - płaszczyzna sensów umownych, metaforycznych – film o dojrzewaniu świadomości młodzieńczego bohatera, o (dokonującym się z wolna wtajemniczeniu egzystencjalnym),
 - operowanie symbolami:
 - dominacja zieleni – nadzieja, życie, odrodzenie przyrody w jej cyklu wegetacyjnym
 - czerwień – energia, zapał, krzepkość, radość, zasada życia – krew (czerwień kurteczki chłopca kontrastuje z przygaszonymi, na ogół szarymi barwami strojów starych ludzi)
 - drzewo- idea wiecznego odradzania się, żywotności,
 - paw – pora zmierzchu w życiu człowieka, krzyk pawia to znany w literaturze zwiastun śmierci, symbol nieszczęścia (por. motyw obecny w powieści Żeromskiego „Ludzie bezdomni”), ale też u mistyków - odradzania, zmartwychwstania,
 - parkowa aleja widziana w perspektywie linearnej i ujęcia odchodzących starych ludzi filmowanych od tyłu – przemijanie, zbliżanie się do granicy życia i śmierci
 - ławka – przystanek w drodze, punkt obserwacyjny, (aktywne uczestnictwo w życiu ustępuje miejsca obserwacji, wycofaniu, marginalizacji) , zatrzymanie, oczekiwanie
 - tafla wody, w której odbija się sylwetka chłopca - odbicie zwierciadlane, obraz odwrócony jako znak drugiej rzeczywistości.

„Teraz widzimy jakby w zwierciadle, niejasno, wtedy zaś ujrzemy twarzą w twarz”
(1 Kor. 13, 12)

„Tak, żyć, by kiedy Charon w swą łódź nas zaprosi,
Patrzeć cicho, jak fala w oddal nas unosi,
A brzeg znika nam z oczu w zachodu ozdobie.” (L. Staff „Początek bajki”)
- Fakultatywnie:**
- Jakie znasz literackie, filmowe i malarskie symbole i alegorie przemijania i śmierci?
(wędnący kwiat, usychająca trawa, gasnący płomień świecy, klepsydra, czaszka, tykanie zegara itp.)
- malarskie przedstawienie świata:
 - efekty impresjonistyczne: gra światłocienia, rozproszenie światła, zacieranie konturów, pejzaż parkowy, motywy natury, próby uchwycenia ulotnych wrażeń;
 - piękne ujęcia przyrody, ptaków i zwierząt (wiewiórka, łabędzie, paw, gołębie),
 - zamierzona oszczędność środków wyrazu filmowego: powtarzające się sekwencje rozmów, przerywane ujęciami zabaw Tomka, technika ukrytej kamery rejestrującej postacie

Filmoteka Szkolna

z oddalenia, brak zdarzeń w rozumieniu fabularnym, dialog jako sposób prezentacji bohaterów,

- h) dwie koncepcje czasu:
- witalność natury – prawo powszechnego przemijania, ale też możliwość odradzania się, cykliczna koncepcja czasu nawiązująca do procesu wegetacyjnego roślin i przemienności pór roku
 - linearna koncepcja czasu odnosząca się do ludzkiego losu w jego wymiarze jednostkowym (od narodzin ku śmierci),
- i) muzyka w funkcji nastrojotwórczej i symbolicznej: dźwięki walca przywołują znany w literaturze topos życia – tańca („Życie, kochanie trwa tyle, co taniec...”), inne filmowe lub literackie skojarzenia z walcem, np. muzyka z „Nocy i dni” czy wiersz Cz. Miłosza „Walc” – dzieła podejmujące również problematykę egzystencjalną („W życiu bywają noce i bywają dni powszednie, a czasem bywają też niedziele. Rzadziej się to zdarza niż w kalendarzu.” M. Dąbrowska)
- j) emocje odbiorcy, jakie wywołuje film – swobodne wypowiedzi uczniów np. współczucie, smutek, nostalgia, afirmacja życia
8. Zebranie wniosków sformułowanych przez uczniów, wymiana spostrzeżeń.
9. Odczytanie tekstu piosenki Jacquesa Brela „Starzy ludzie” lub odtworzenie nagrania w wykonaniu Michała Bajora („50 X Jacques Brel” CD, 2007)
10. Jakie obrazy starości i dzieciństwa wyłaniają się z innych znanych Ci tekstów kultury, zwłaszcza filmów (np. „Pora umierać”, „Jeszcze nie wieczór”, „Tajemniczy ogród?”). Przeprowadź analizę porównawczą. Nauczyciel wcześniej zachęcił młodzież do obejrzenia wymienionych filmów. Dyskusję prowadzą uczniowie przejawiający szczególne zainteresowanie filmem.

Fakultatywnie

11. Pobudzenie młodzieży do autorefleksji na temat korzeni swojej rodziny Nauczyciel zadaje pytania, na które uczniowie odpowiadają na kartkach pozostających do końca ich własnością (konwencja rozmowy z samym sobą).
- Czy wiesz, co oznacza Twoje nazwisko?
 - Kiedy Twoja rodzina związała swe losy z Wielkopolską i Poznaniem?
 - Podaj imiona i nazwiska swoich dziadków i pradziadków ze strony mamy i ojca.
 - Jakie zawody dominowały w Twojej rodzinie?
 - Komu i w jakiej dziedzinie udało się zrobić karierę, osiągnąć wyjątkowy sukces?
 - Podaj daty urodzenia rodziców i rodzeństwa.
 - Kto jest najstarszym członkiem Twojej rodziny? Ile liczy lat?
 - Kto jest najmłodszym członkiem Twojej rodziny? Kiedy przyszedł na świat?
 - Jaki jest Twój stosunek do własnych dziadków i innych ludzi starych?
 - Kiedy ostatnio wykazałeś zainteresowanie nimi?
 - Co warto byłoby zmienić w relacji z dziadkami, rodzicami, nauczycielami jako przedstawicielami starszych pokoleń? Itp.

Przypuszczalnie odpowiedzi na proste pytania ujawnią deficyty wiedzy uczniów na temat ich rodzin. Może to być zachętą do podjęcia przez nich pracy nad zdobywaniem informacji o własnym rodowodzie.

Praca domowa:

Przygotować w pięknej formie graficznej swoje drzewo genealogiczne obejmujące minimum 4 pokolenia. Zachęta do zapoznania się z nowoczesnymi narzędziami pomagającymi odtworzyć genealogię rodu - www.moikrewni.pl

Załącznik:

Jacques Brel, „Starzy ludzie”,
wyk. Michał Bajor

*Nie mówią prawie nic, bezradnie patrzą w krąg
wyblakłym wzrokiem swym,
choć mogą forsę mieć, to biedni przecież są, bo marzeń
braknie im.*

*W ich domach zapach ziół i zapach dawnych słów
wśród smutnych ścian się zbiegł,
w Paryżu żyje się jak na prowincji gdy ktoś przeżył
życia wiek.*

*A gdy wpadają w śmiech głos pęka im gdy o swych
świątecznych piszczą dniach,
a gdy wpadają w płacz ich zmarszczek gęsta sieć
perliście lśni we łzach,
a jeśli trochę drżą, drżą słysząc zegar, co w salonie
mierzy czas
i gada noce, dnie, swe „tak” i swoje „nie” i gada
„czekam was”.*

*Nie mają złudzeń już, ich książki dawno śpią, pianino w
kącie śpi,
i kot już dawno zdechtł, niedzielne wino zaś już nie
rozgrzewa krwi.*

*Tak skurczył się ich świat, że nie ruszają się za wiele
zwłaszcza, że
przy oknie zaśnie się, w fotelu zaśnie się, spać mogą
byle gdzie.*

*Jeśli wychodzą to wychodzą wbici w czerń i człapią
resztką sił
pochować kogoś, kto był jeszcze starszy i kto jeszcze
brzydszy był.*

*I opłakując go zapomnieć chwilę chcą o tamtych
myślach złych,
Ze zegar noce, dnie, swe „tak” i swoje „nie” – gadając
–czeka ich.*

*Nie umierają nie, lecz zapadają w sen, któremu końca
brak.*

*Wczepieni w dłoń swe, tak bojąc rozstać się –
rozstają się i tak,
kto z dwojga został sam wciąż dotyk będzie czuł
stygnących, drogich rąk.*

*Kto z dwojga został sam, bez trudu znajdzie swój
ziemskiego piekła krąg.*

*Zobaczyć można ich jak z trudem niosą w deszcz
parasol swój i wstyd,
że mówią cicho zbyt, że chodzą wolno zbyt, że żyją
długo zbyt.*

*A jeśli czegoś chcą, chcą komuś chociaż raz
powierzyć myśli swe,
że zegar gada wciąż swe „tak” i swoje „nie” i gada
„czekam cię”,
że zegar raz po raz, swe „tak” i swoje „nie”, gadając –
czeka nas...*

Bibliografia:

- „Wszystko może się przytrafić”, Polska 1995. Scenariusz i realizacja: Marcel Łoziński
- „Pora umierać”, Polska 2007. Reżyseria: Dorota Kędzierzawska
- „Jeszcze nie wieczór”, Polska 2009. Reżyseria: Jacek Bławut
- Katarzyna Bielas, *Przymiarka do życia*, „Gazeta Wyborcza”, 16.05.1995
- Bożena Janicka, *Piotruś Pan i starcy*, „Kino” 1995, nr 3
- Mirosław Przyłipiak, *Od konkretności do metafory. Zarys przemian polskiego filmu dokumentalnego w latach siedemdziesiątych*, „Kino” 1984, nr 1
- Jacques Brel, „Starzy ludzie”, wykonanie: Michał Bajor
- Władysław Kopaliński, *Słownik symboli*
- List papieski do uczestników II Światowego Zgromadzenia poświęconego problemom starzenia się ludności, 3 kwietnia 2002